

Wstęp

Problematyka Auschwitz i Holokaustu nie zawsze zajmowała właściwe miejsce w edukacji szkolnej i akademickiej w Polsce. Podobnie sytuacja przedstawiała się w przypadku działalności instytucji zajmujących się upamiętnianiem tych wydarzeń. Władze komunistyczne przez wiele lat Holokaust traktowały instrumentalnie, ignorując lub wypaczając prawdę o tym wydarzeniu. Stąd stan świadomości społeczeństwa polskiego, w tym także młodzieży, w kwestii dotyczącej zagłady Żydów pozostawiał wiele do życzenia.

Sytuacja zmieniła się dopiero w latach 90., kiedy to Polska w wyniku przemian ustrojowych otworzyła się na świat. Zniesienie cenzury oraz wprowadzenie wolności słowa i badań naukowych spowodowało ogromny wzrost zainteresowania tematami dotąd przemilczanymi lub będącymi przedmiotem manipulacji politycznych, w tym zwłaszcza Holokaustem. Szerokim echem w mediach odbiły się w 1995 roku obchody 50. rocznicy wyzwolenia Auschwitz, co w konsekwencji miało ogromny pozytywny wpływ na społeczeństwo polskie, a pośrednio także na edukację.

Pod względem formalnym, cezurą przełomową był rok 1999, kiedy to Holokaust został wpisany do podstawy programowej kształcenia ogólnego na poziomie szkoły ponadpodstawowej jako obowiązkowy temat nauczania. Jednak w istocie decyzja ta była jedynie potwierdzeniem stanu faktycznego, który istniał w tej dziedzinie od kilku już lat. I jakkolwiek pierwsze kursy dla nauczycieli i metodyków na temat historii i kultury Żydów organizowane były już na początku lat 90. w Żydowskim Instytucie Historycznym w Warszawie, to jednak pierwsze w Polsce seminarium nt. „Jak uczyć o Holokauście?” miało miejsce w Centrum Kultury Żydowskiej na Kazimierzu w Krakowie w 1996 roku. Inicjatorem tego spotkania był londyński Spiro Institute, a współorganizatorami – Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Krakowie i Państwowe Muzeum Auschwitz-Birkenau. Mniej więcej w tym samym czasie w oświęcimskim Muzeum powstało Centrum Edukacyjne, choć szeroką działalność oświatową prowadzono tam od samego początku jego istnienia. Efektem jego działań były rozliczne konferencje, warsztaty metodyczne, publikacje a przede wszystkim studia podyplomowe „Totalitaryzm – Nazizm – Holokaust”, które od 10 lat Muzeum prowadzi wspólnie z Uniwersytetem Pedagogicznym w Krakowie (wtedy jeszcze Wyższą Szkołą, a potem Akademią Pedagogiczną). Kontynuacją tej współpracy są studia magisterskie II stopnia o podobnej specjalności.

Pierwsze dziesięciolecie XXI wieku przyniosło zintensyfikowanie działań związanych z edukacją o Auschwitz i Holokauście w Polsce. Wspomniana reforma szkolna stworzyła wiele możliwości do nauczania tej problematyki. Powstały nowe podręczniki, programy nauczania oraz materiały edukacyjne. W nauczanie o Auschwitz i Holokauście oraz dokształcanie nauczycieli włączyło się wiele instytucji państwowych i organizacji pozarządowych. Na wyższych uczelniach powstały ośrodki

naukowe nauczania i badania Zagłady, która stała się częścią programów studiów kierunków humanistycznych wielu uczelni. Najbardziej znane to cieszące się już renomą Centrum Badań nad Zagładą Żydów Instytutu Filozofii i Socjologii Polskiej Akademii Nauk w Warszawie oraz nowo otwarte Centrum Badań Holokaustu Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie.

Specyficznymi miejscami edukacji, ze względu na autentyczność miejsca historycznego, są muzea martyrologiczne powstałe na terenach dawnych obozów koncentracyjnych i ośrodków Zagłady. Szczególną rolę wśród nich pełni powołane w 2005 roku Międzynarodowe Centrum Edukacji o Auschwitz i Holokauście w Państwowym Muzeum Auschwitz-Birkenau w Oświęcimiu. Centrum czerpie z wieloletnich doświadczeń Muzeum, korzysta z jego dorobku naukowego oraz zgromadzonych zbiorów i archiwaliów. Przez to jest wyjątkowym ośrodkiem edukacji pozaszkolnej, kształcącym nauczycieli, uczniów i studentów z Polski i zagranicy.

Działalność tych wszystkich instytucji zaowocowała rzeszą wykształconych i pozytywnie zmotywowanych do pracy nauczycieli różnych szczebli edukacji. Pośrednim efektem ich wytrwałej pracy jest z roku na rok rosnąca liczba młodych ludzi odwiedzających miejsca pamięci, w tym głównie Auschwitz. Fakt, iż zdecydowana większość zwiedzających to młodzież gimnazjalna świadczy dobitnie, że nauczanie o Auschwitz i Holokauście najlepiej prowadzone jest właśnie na tym poziomie edukacji. Zresztą nauczyciele gimnazjalni stanowią najliczniejszą grupę uczestników różnych konferencji i warsztatów metodycznych poświęconych problematyce nauczania o zagładzie Żydów. Dowodzi to słuszności i efektywności prowadzenia edukacji związanej z Holokaustem w gimnazjum. Dlatego też z ogromnym zdziwieniem i z troskaniem o przyszłość przyjmowane są plany Ministerstwa Edukacji Narodowej zmierzające do usunięcia tematyki Auschwitz i Holokaustu z programów nauczania historii dla gimnazjum. W związku z tym istnieje poważna obawa, że decyzja ta doprowadzi do zaprzepaszczenia prawie dziesięcioletniego dorobku edukacyjnego w tej dziedzinie. Zmiany te, jeżeli wejdą w życie, będą stanowiły poważne zagrożenia dla nauczania o Auschwitz i Holokauście w Polsce, które po latach zaniedbań zajęło w końcu właściwe miejsce w edukacji szkolnej.

Inspiracją do powstania tej książki była ogólnopolska konferencja naukowo-dydaktyczna pt. „Auschwitz i Holokaust — dylematy i wyzwania polskiej edukacji”, zorganizowana przez Międzynarodowe Centrum Edukacji o Auschwitz i Holokauście we współpracy z Centrum Badań Holokaustu Uniwersytetu Jagiellońskiego, która odbyła się w Oświęcimiu i Krakowie w dniach 21-24 października 2008 roku. Głównym jej celem było podsumowanie polskiego dorobku naukowo-dydaktycznego w tej dziedzinie oraz zastanowienie się nad obecnymi dylematami i wyzwaniami związanymi z nauczaniem o Auschwitz i Holokauście w przyszłości.

Konferencja zgromadziła kilkudziesięciu nauczycieli szkolnych i akademickich, pracowników muzeów i miejsc pamięci oraz przedstawicieli różnych instytucji i organizacji pozarządowych

zajmujących się w Polsce na co dzień problemem szeroko pojętej edukacji związanej z Auschwitz i Holokaustem. A zatem spotkanie to było swoistą formą wymiany myśli i doświadczeń; zaprezentowania tego, co robią pracownicy muzeów, akademicy, nauczyciele i edukatorzy w całym kraju. Dało także możliwość porównania różnych wizji patrzenia na upamiętnianie i nauczanie o Auschwitz i Holokauście – teoretycznej i praktycznej, jak również zapoznania się z najnowszymi ustaleniami naukowymi, a także najnowszymi trendami dydaktycznymi w Polsce i na świecie. Konferencja ta była pierwszym na tak dużą skalę tego typu przedsięwzięciem w Polsce, z tego też względu miała szczególne znaczenie.

Znajdująca się w Państwa rękach książka jest więc częściowo pokłosiem tej konferencji, bowiem włączono do niej większość zaprezentowanych tam referatów. W publikacji znajdują się jednak także i teksty, które tematycznie wiążą się z problematyką nauczania o Auschwitz i Holokauście, jednak nie były przedmiotem obrad konferencji. A zatem, prezentowana publikacja nie jest jedynie zapisem obrad, lecz raczej rozwinięciem problematyki tam poruszanej. Warto dodać, że niektórzy referenci pod wpływem dyskusji i opinii recenzentów postanowili uzupełnić swoje teksty, przeformułować stawiane tezy i rozwinąć ich argumentację tak, by stała się ona bardziej klarowna dla czytelnika. W ten oto sposób powstało całościowe opracowanie, poruszające tak wiele różnorodnych aspektów dotyczących edukacji związanej z Auschwitz i Holokaustem.

Niniejsza publikacja stanowi zatem próbę swoistego podsumowanie polskiego dorobku naukowo-dydaktycznego w zakresie edukacji o Auschwitz i Holokauście. Zamieszczone w niej teksty odnoszą się do różnych aspektów problemu, widzianego – co warto podkreślić – z perspektywy interdyscyplinarnej. Badacze reprezentujący różne dziedziny nauki, od historii poprzez literaturę i socjologię na pedagogice kończąc, często w swoich tekstach stawiają trudne pytania badawcze, niekiedy kontrowersyjne. Podejmują polemikę z utartymi poglądami i stereotypami w patrzeniu na Auschwitz i Holokaust. Zastanawiają się nad znaczeniem edukacji o Auschwitz i Holokauście w XXI wieku. Przedstawiają dylematy związane z różnymi interpretacjami tego miejsca i wydarzenia, ich różną symboliką, pamięcią oraz sposobem oddziaływania na edukację. Prezentują badania socjologiczne dotyczące świadomości młodzieży. Rozważają kwestie związane z rolą muzeów i miejsc pamięci w edukacji pozaszkolnej. Podejmują kluczowe problemy edukacji szkolnej i akademickiej. Dokonują analizy dawnych i obecnych programów i podręczników historii. Zastanawiają się, jak uczyć o Holokauście na uniwersytetach. Przedstawiają wybrane problemy i postulaty badawcze. Analizują stosunek świata akademickiego wobec Zagłady. Podejmują problemy antysemityzmu, zapomnianych ofiar nazizmu, miejsca Holokaustu we współczesnej edukacji międzykulturowej i medialnej. Piszą o literaturze i traumie Holokaustu, psychospołecznych procesach, które doprowadziły do Zagłady, dyskursie pohlolokaustowym i potrzebie dialogu z pamięcią.

Przedmiotem refleksji dydaktycznej są zarówno metody, jak i środki dydaktyczne do nauczania o Auschwitz i Holokauście. Rozważania dotyczą np. kwestii wykorzystania w szkole audiowizualnych relacji ocalałych z Zagłady i jej świadków, sztuki współczesnej, twórczości artystycznej byłych więźniów, technik audiowizualnych, historii oralnej, pracy metodą dramy czy WebQuest.

Integralną część książki stanowią przykłady tzw. dobrej praktyki, które *de facto* potwierdzają już w praktyce realizowane lekcje Holokaustu i to często w małych szkołach, niewielkich ośrodkach. Jak zauważył jeden z Recenzentów, *pokazują one trud i dobre przygotowanie, otwartość i zaangażowanie nauczycieli*. Poza tym w wielu przypadkach *pokazują autentyczny wysiłek lokalnych społeczności na rzecz ochrony pamięci, często jej zmiany, wychodzenia naprzeciw niepamięci i obojętności*.

Sumując, powtórzę opinie wyrażone przez Recenzentów, że *praca ta umiejętnie łączy sferę nauki ze sferą dydaktyki. Teksty wybitnych badaczy dziejów edukacji, także psychologów, dobrze korespondują z tym, co mają do powiedzenia praktycy edukacji*. Stanowi ona zatem *bardzo cenny materiał pomocniczy dla osób zajmujących się nauczaniem o Holokauście, przede wszystkim nauczycieli, jak i tych wszystkich, którzy zajmują się upamiętnianiem i upowszechnianiem wiedzy na ten temat*.

Piotr Trojański